

4. *Малиновський Б.* Загін Н. Махна у другій половині жовтня – на початку листопада 1918 р. / Б. Малиновський [Текст] // Гуржіївські істор. читання. – Черкаси, 2009. – С. 354–359.

5. *Махно Н. И.* Воспоминания [Текст] / Н. И. Махно. – М. : Республика, 1998. – 334 с.

6. Походження Махно [Текст] // Придніпровський край. – 1918. – № 6603 (27 листопада).

7. *Світленко С. І.* Світ модерної історії України кінця XVIII – початку XX століття : зб. наук. праць / С. І. Світленко. – Д. : Герда, 2007. – С. 205–222.

8. *Тимощук О.* Боротьба українських та австро-німецьких військ з махновцями (лютий–грудень 1918 р.) / О. Тимощук [Текст] // Студії з архівної справи та документознавства. – 1999. – Т. 5. – С. 108–112.

9. Центральный государственный архив высших органов власти и управления Украины. – Ф. 4541: Екатеринославский губернский староста, оп. 1, д. 4.

Надійшла до редколегії 04.11.10

УДК 94(47) – 054.62

І. П. Задерейчук

Кримський юридичний інститут

Одеського державного університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ РАДІО В СИСТЕМІ ПРОСВІТИ КРИМСЬКИХ НІМЦІВ

Викладено дані про розвиток системи радіомовлення на території Криму та роль радіо в інформаційно-просвітницькій діяльності серед національних меншин регіону. Акцент зроблено на кримських німців.

Ключові слова: радіомовлення, німецькі національні райони, просвітницька робота, тематичні блоки, коренізація.

Изложены данные о развитии системы радиовещания на территории Крыма и роль радио в информационно-просветительской деятельности среди национальных меньшинств региона. Акцент сделан на крымских немцев.

Ключевые слова: радиовещание, немецкие национальные районы, просветительская работа, тематические блоки, коренизация.

The development of the radio network in compact residences of Germans in Crimea is studied. The role of radio at education of Germans is considered. The content of broadcasting is analyzed.

Key words: broadcasting, German national areas, educational works, thematic blocks, political education of population.

Der Beitrag ist der Entwicklung des Rundfunks auf dem Territorium der Krim und seiner Rolle in der Information und Aufklärung der nationalen Minderheiten in der Region gewidmet. Im Mittelpunkt stehen die Krim-Deutschen.

Schlagwörter: Rundfunksendungen, deutsche nationale Rayons, Aufklärungsarbeit, thematische Schwerpunkte, Förderung nationaler Kader und der Sprachen der Minoritäten.

Відродження національної самобутності будь-якої етнічної групи Криму, яка зазнала на собі всі наслідки репресій та депортації, неможливе без використання різних видів просвітницької діяльності. Звісно, що на першому місці мають знаходитися дошкільні навчальні заклади й школи разом з ВНЗ, але поряд з освітою вагому роль у процесі відновлення культури, забутих традицій народів, сьогодні слід відвести ЗМІ, й насамперед радіо. Адже радіомовленням є можливість охопити найбільший відсоток населення, також це набагато дешевший вид інформаційно-просвітницької діяльності у порівнянні з газетами, телебаченням тощо. У Криму вже використовували радіо для роботи з національними меншинами, цей безцінний досвід був накопичений у 20–30-ті рр. ХХ ст. У наші дні як ніколи є актуальним звернути увагу на досягнення та помилки у розбудові мережі радіомовлення у той час, у період проведення активної політики коренізації. Мета статті полягає у приверненні уваги дослідників до питання використання радіо у просвіті національних меншин. Для її вирішення були поставлені такі завдання: проаналізувати динаміку розбудови радіомереж Криму у довоєнний час; виявити проблеми, які виникали на цьому шляху; простежити тематику радіопередач; розкрити безпосередню роботу серед німецького населення.

Питання, пов'язані з розвитком національного радіомовлення на території Криму в 20–30-ті рр. ХХ ст., не знайшли свого належного вивчення у вітчизняній історичній науці. На сьогоднішній день існують поодинокі праці, в яких історія радіо півострова розглядається в руслі інших тем. Одним з перших, хто привернув увагу до національного радіомовлення, був Б. В. Змерзлий, який опублікував монографію «Розвиток системи просвітництва кримських татар у

1921–1944 рр.», в якій присвятив параграф розвитку радіо для кримських татар.

Робота з розбудови радіомовлення в Криму почала здійснюватися на початку 20-х рр. ХХ ст. З 1921 р. до 1929 р. у м. Сімферополі діяла іскрова радіостанція, яка використовувалася лише для засобів аварійного зв'язку [12, с. 109]. Складна ситуація спостерігалася й в інших містах республіки. Зокрема, радіостанції в Ялті, Феодосії та Керчі були обладнані кустарним способом самими радіотелеграфістами й теж вимагали капітального ремонту. Лише у Севастополі прийомна радіостанція була в гарному стані й вимагала лише незначного ремонту акумуляторних батарей [13, с. 256].

Безпосередня планова робота з розбудови мережі радіомовлення в КАСРР розпочалася наприкінці 1929 р. Вже в 1930 р. у м. Сімферополі було вперше побудовано 4-кіловатну радіостанцію. Така увага влади до радіо пояснювалася необхідністю організації республіканського радіомовлення, покликаною обслуговувати багатонаціональний Крим. Проте для ефективності радіомовлення слід було забезпечити слухацьку аудиторію. До 1930 р. приймальна мережа радіо у Криму була зовсім не розвинута та визначалася невеликою кількістю радіоприймачів в окремих радіоаматорів – переважно у містах Криму, а також наявністю 500 точок [12, с. 109]. Згідно з даними, наведеними у звіті Кримкомітету у справах радіомовлення «Про стан радіомовлення в Криму» на засіданні Президії КримЦВК 20 квітня 1932 р., радіомовлення на півострові було організовано в 1930 р. 1 травня цього року відбулася перша радіопередача. Крім того, у звіті повідомлялося, що якщо на 1 травня 1930 р. в Криму функціонувало 5 радіовузлів та 1423 радіоточки, то станом на 15 квітня 1932 р. нараховувалося 23 вузли й 9032 радіоточки [7, арк. 14–18]. У квітні 1934 р. нараховувалося 22 радіотрансляційних вузли, які обслуговували близько 12 000 тис. абонентів, а мережа ефірних радіоприймачів збільшилася до 2000 тис. штук [12, с. 109]. У 1936 р. у КАСРР діяв 131 радіовузол й існувало 32548 радіоточок, крім того, було 1476 радіоприймачів [3, арк. 32]. У 13 з 23 районних радіовузлів було власне радіомовлення в межах від 15 до 40 хвилин на день. Воно зазвичай складалося з політінформації та показу самодіяльності клубів, колгоспів і підприємств [13, с. 262]. Напередодні Великої Вітчизняної війни ситуація з розбудовою радіомережі у місцях компактного проживання етнічних німців характеризується такими показниками (див. табл.):

Таблиця

Радіофікація районів станом на початок 1941 р. [1, арк. 32]

Назва району	Загальна кількість радіовузлів	Кількість трансляційних точок		Загальна кількість ефірних установок у районі
		по радіовузлу НКЗв'язку	по інших відомствах (МТС, колгоспи, радгоспи, відомчі організації)	
Сімферопольський	6	–	540	82
Сакський	6	–	1476	44
Євпаторійський	1	57	70	350
Судакський	4	480	128	39
Ларіндорфський	3	296	160	39
Фрайдорфський	4	247	105	23
Ак-Шейхський	4	290	184	41
Червоно-Перекопський	2	674	303	54
Біюк-Онларський	3	430	275	48
Тельманівський	7	302	339	54
Джанкойський	3	214	282	23
Колайський	4	309	287	33
Кіровський	2	286	45	30
Усього	49	3585	4194	758

Наведена динаміка свідчить, що 30-ті рр. ХХ ст. стали часом інтенсивної розбудови радіо на півострові. Така увага з боку влади пояснювалася бажанням використати його у поширенні просвіти серед населення півострову й німців зокрема. На досягнуті успіхи вплинув спеціально створений в 1932 р. Комітет у справах радіомовлення в Криму при Президії ЦВК КАСРР.

Окремо слід наголосити, що в Біюк-Онларському німецькому національному районі, а згодом й у Тельманівському, також здійснювалася робота з розвитку радіомовлення. Наприклад, у Біюк-Онларському районі у 1931 р. діяло 240 радіоточок [5, арк. 17], станом на 1 січня 1932 р. нараховувалося: один радіовузел, три лінії та 64 репродуктори, а 1 січня 1933 р. вже було два радіовузли та 200 репродукторів [11, арк. 16–27]. Тобто спостерігається динаміка до росту, ця тенденція зберігалася й у наступні роки. Стосовно Тельманівського району, то в 1937 р. ставилося завдання до 1942 р. охопити більшість сіл району мережею радіомовлення [10, арк. 2–23]. Отже,

розвиток радіо у районах компактного проживання німців мав стійку динаміку до збільшення слухацької аудиторії, на початок 40-х рр. ХХ ст. планувалося завершити покриття більшості сіл півострова мережею радіомовлення.

Повільні темпи розвитку радіомовлення на півострові в 20-х – першій половині 30-х рр. ХХ ст. були викликані двома причинами: незадовільне постачання матеріалів та апаратури для радіофікації [4, арк. 3–5]; кадровий дефіцит як для обслуговування апаратури, так й безпосередньо дикторів, керівників художніх програм, особливо з середовища національних меншин. Для прикладу можна привести стан справ у Євпаторійському радіовузлі у грудні 1933 р. Згідно з актом його обстеження технічний стан було визнано незадовільним. Спостерігалися перерви під час радіотрансляції, стан акумуляторного господарства на 50 % був непридатним. Передачі супроводжувалися шумами, відчувалася нестача матеріалів (шнури, дроти), що не дозволяло завантажити роботу радіовузла на 800 точок, а працювало лише 400. Передачі здійснювалися переважно російською мовою. Крім того, трансляція у район не проводилася [2, арк. 18]. Подібний стан справ мав місце й в інших районах КАСРР.

Звісно, що радянських чиновників це не могло задовольнити. Адже саме радіо відводилася ключова роль у розвитку просвіти, й партійної зокрема. Тому в 1934 р. було введено в дію нову кримську радіостанцію, яка мала покращити якість передачі звуку. У 1934 р. ставилося завдання підняти на достатній рівень радіотехнічну грамотність населення, створити досвідчені кадри радіопрацівників, сильну базу художньо-політичного мовлення, що буде сприяти організації своєї слухацької аудиторії, покращенню якості радіоприймачів [12, с. 109]. Для забезпечення якості кадрів у 1933 р. було створено курси з підготовки «низових радіомовників» політвідділів МТС, радгоспів і новобудов. Усього планувалося набрати 32 особи, з яких двоє були німці. Один був направлений Біюк-Онларським РК ВКП (б), а інший – Колайською МТС [2, арк. 128–129]. Наведена кількість курсистів з числа німців не могла задовольнити потребу у фахівцях для створення радіомовлення німецькою мовою. Також планувалося організувати при Кримському державному музичному технікуму радіовідділ з метою підготовки спеціалістів для радіомовлення. Вимагалось провести укомплектування радіовідділу студентами за рахунок нацкадрів: 75 % кримських татар, німців та євреїв. Набір мав здійснюватися як з тих, хто навчався, так і з тих, хто мав поступити [8, арк. 3 (зв.)].

Розбудова радіомережі використовувалася владою для проведення активної просвітницької роботи. Одним з перших рішень стала організація в 1931 р. заочних курсів радянського будівництва, які мали на меті підготовку та перепідготовку радянських кадрів шляхом заочного навчання з застосуванням радіо. Заняття розпочалися 1 листопада 1931 р. Тематика радіолекцій була такою: «Сучасний момент та завдання підготовки радянських кадрів», «Природні ресурси СРСР», «Огляд поточного законодавства для циклу міськрад і сільрад», «Математика» [13, с. 257]. Радіопередачі транслювалися через Сімферопольський радіовузол з 17 години до 18 години 30 хвилин за московським часом. Планувалося залучити для навчання на даних курсах 52 німця, із яких 21 особа представляла німецький Біюк-Онларський район [6, арк. 6–20].

Проте головне призначення радіо в 30-ті рр. ХХ ст. полягало у розвитку просвіти та висвітлення найважливіших внутрішніх та зовнішніх сторін життя держави. Загалом у 1931 р. мовлення здійснювалося в середньому 7 годин 20 хвилин на добу, а у першому кварталі 1932 р. – в середньому 10 годин. Цей час розподілявся так: 45 % займали масово-політичні програми (газети, мітинги, доповіді тощо); 35 % – художньо-політичне мовлення (музичні та літературні передачі); 20 % – соціально-культурна пропаганда (партпросвіта, агротехнічна пропаганда, окремі види заочного партнавчання) [7, арк. 14–18]. Згідно з доповіддю «Про роботу Комітету по радіофікації та радіомовленню при РНК КАСРР» у 1936 р. Кримрадіокомітет здійснював радіопередачі 7 годин на день, з них 5 годин власного мовлення та 2 години ретрансляція московських радіостанцій (в основному, «Останні новини», заочне партнавчання та особливо видатні художньо-музичні передачі). Власних передач: 50 % – російською, 45 % – кримськотатарською, 5 % – мовою інших національностей. Серед недоліків роботи комітету зазначалися: повторюваність репертуару (один раз на 10–12 діб); слабе залучення самодіяльності; недостатня кваліфікація виконавців (музикантів, співаків, дикторів) як російськомовних, так і татарських; підготовка матеріалів для радіопередач не завжди здійснювалася на високому рівні, що призводило до браку при виконанні, низької якості передач [3, арк. 20–30].

Звісно, що напрямок роботи радіомовлення в автономії в 30-ті рр. ХХ ст. можуть показати не лише відсотки, які відводилися на тематичні блоки, але й безпосередні теми. Наприклад, у жовтні 1933 р. передбачалися такі доповіді: передача, присвячена 15-річчю ВЛКСМ, колгоспна вечірка на тему про хід сівби, знайомство з творчістю ра-

дянських письменників, концерт [2, арк. 90]. Тематична спрямованість кримського радіо зберігалася й у подальші роки. Згідно із звітом за 1940 р., радіостанції республіки часто передавали читання лекцій з агротехніки, військово-оборонної роботи, антирелігійної пропаганди. На місцях організувалося масове прослуховування виступів по радіо керівників партії та уряду. Транслювалися матеріали жнив, радіоредакції виїздили безпосередньо у поле, організували звіттіля радіопередачі. Багато транслювали матеріалів, присвячених ювілею 20-ї річниці визволення Криму. У 6 районах КАСРР, а саме: Старо-Кримському, Тельманівському, Сакському, Червоно-Перекопському, Кіровському, Алуштинському та Ялтинському, у період з жовтня до листопада 1940 р. було прочитано 1316 лекцій, присвячених 20-річчю встановлення Радянської влади у Криму [1, арк. 32–34.]. Зазначені теми бесід яскраво підкреслюють основні напрямки роботи радянського радіо. Результатом їх прослуховування мало стати отримання мешканцями Криму всебічних знань про партійне життя, сільське господарство та радянську літературу. Результатом такого виховання ставало прищеплення нових цінностей та нового світогляду серед багатонаціонального населення півострова та німців зокрема.

Цікавим буде розглянути більш детально радянську пропаганду в агротехнічних питаннях. Адже загальновідомо, що німці з часу заснування власних поселень на Півдні України приділяли значну увагу покращенню стану сільського господарства й на початок ХХ ст. держава та оточуюче населення визнавало за ними першість у цьому питанні. Наприклад, агротехнічна пропаганда в 1936 р. передбачала трансляцію таких доповідей російською мовою: колгоспні хатлабораторії у боротьбі за високий врожай; культурне обслуговування колгоспників узимку; підготовка коня до весни; організація та зібрання врожаю зернових; організація та проведення збирання бавовни; осінньо-зимове зберігання насіння; зимівля худоби в колгоспах [3, арк. 14]. Наведений перелік дає можливість зазначити, що агротехнічна пропаганда мала на меті підняти рівень знань у сільських жителів стосовно покращення ведення сільського господарства.

Особлива увага приділялася роботі серед дитячої аудиторії. Влада усвідомлювала, що виховавши у молодого покоління необхідне світоглядне бачення розвитку радянської держави, вона матиме надійну опору: вибудуваному політичному режиму. Тематика радіопередач для дітей на червень 1933 р.: бесіда з молодими вожатими; п'єса М. Островського «Свої люди сочтемся»; музика дітям; п'єса «Коли

кордон перейде ворог»; мандрівка до Китаю. Існувала навіть рубрика «Малюк», яка передбачала виступи вихованців дитсадків та бесіди з батьками. У листопаді 1933 р. планувалися бесіди з молодими вожатими, з батьками, радіочитальня, 13-річниця Радянської влади у Криму, Клуб допитливих малят [2, арк. 76–91]. Наведена тематика яскраво показує, що Радянська влада приділяла серйозну увагу питанням просвіти дітей. На жаль, ця робота мала серйозне ідеологічне забарвлення.

Слід окремо наголосити, що в 30-ті рр. ХХ ст. влада Криму намагалася займатися не лише плановою радіофікацією, під покриття якої потрапляло все населення півострова, але й створювати національне радіомовлення. Як свідчать результати проведеного 25–26 квітня 1932 р. обстеження роботи Комітету радіомовлення серед нацменшин Криму, у комітеті діяло 3 сектори: російський, татарський та єврейський. Окремої особи, яка б відповідала за організацію роботи серед нацменшин, штатним розкладом не передбачалося. Російська газета мала висвітлювати цю роботу. Російський сектор або радіогазета, за словами її редактора Звукова, спеціально цією проблемою не займалися. На весь 1932 р. мали місце 2 випадки проведення цієї роботи: 28 березня в радіогазеті «Кримський пролетаріат» виступав з німецького колгоспу сількор Бистгольд зі звітом про свою роботу німецькою мовою, було організовано масове слухання Кіабської сільською радою; 12–23 квітня виїзна редакція газети в Біюк-Онларі організувала низку виступів німецькою мовою та масове прослуховування радіопередач. Сількорів було троє. Вони, головним чином, висвітлювали життя німецьких колгоспів російською мовою [9, арк. 7].

Станом на 1 квітня 1932 р. виходило в ефір 3 обласні радіогазети: татарською, російською та єврейською. Кожна газета мала ранковий, денний, піонерський, вечірній та нічний випуск. Крім обласних, випускалося 7 районних радіогазет: три – кримськотатарською, одна – єврейською та три російською мовами. Планувалося з 1 травня 1932 р. організувати німецьку радіогазету [3, арк. 14–18]. Проте вихід німецької радіогазети не було організовано.

Наведені факти підкреслюють, що чиновники намагалися охопити все населення регіону радіомовленням. Робилися спроби налагодження національного мовлення, але, на жаль, німці в 30-х рр. опинилися заручниками зовнішньополітичних відносин СРСР, а особливо після приходу А. Гітлера до влади у Німеччині. Поряд із зовнішньополітичним чинником вагому роль відігравала і внутрішня ситуація у республіці. По-перше, незважаючи на існування Біюк-Онларського,

а з 1935 р. – Тельманівського німецького національного району, німці не складали в них більше 50 % населення, тому державі було вигідніше транслювати передачі російською мовою. По-друге, це відсутність належно підготовлених кадрів, здатних розбудовувати радіомовлення німецькою мовою. Також слід пам'ятати, що у квітні 1938 р. влада остаточно згорнула усі програми, які стосувалися координованої, тоталітарна система на той час відчувала себе впевнено й не бачила необхідності проведення подальшої національної політики, побоюючись зростання сепаратистських тенденцій.

У підсумку слід зазначити, що Радянська влада надавала радіо важливу роль у проведенні політпросвіти серед населення країни. На початок 40-х рр. XX ст. в КАСРР планувалося завершити радіофікацію більшої її частини. Німецькі села Криму також не залишилися осторонь радіопокриття. Проте прихід радіо в німецькі села не сприяв збереженню їх традиційної культури та побуту. Влада використала новий вид просвіти для нав'язування комуністичного світогляду, боротьби з духовністю, яка формувалася протягом багатьох століть. Крім того, радіопередачі російською мовою не сприяли збереженню рідної мови. Отже, держава створювала усі умови для здійснення русифікації німецької етнічної групи Криму.

Бібліографічні посилання

1. Державний архів Автономної Республіки Крим. – Ф. Р-20, оп. 7, спр. 32.
2. Там само. – Ф. Р-460, оп.1, спр. 12085.
3. Там само. – Ф. Р-652, оп. 10, спр. 175.
4. Там само. – Ф. Р-663, оп. 2, спр. 383.
5. Там само. – Ф. Р-663, оп. 3, спр. 418.
6. Там само. – Ф. Р-663, оп. 3 спр. 766.
7. Там само. – Ф. Р-663, оп.4, спр. 237.
8. Там само. – Ф. Р-663, оп. 4, спр. 242.
9. Там само. – Ф. Р-663, оп. 4, спр. 900.
10. Там само. – Ф. Р-1129, оп. 2, спр. 241.
11. Там само. – Ф. Р-1129, оп. 3, спр. 54.
12. Животков С. Техническая база радиосвязи и радиовещания Крыма / С. Животков // Экономика и культура Крыма. – 1934. – № 5–6. – С. 109–112.
13. Змерзлий Б. В. Развитие системы просвещения крымских татар у 1921–1941 гг. / Б. В. Змерзлий. – Симферополь : Энергия-Дельта, 2007. – 344 с.